

Reformpedagógiai törekvések Kárpátalja magyar iskoláiban

1944. október 28-án Kárpátalja sorsa eldőlt, elfoglalta a vörös hadsereg, s kezdett úgy berendezkedni, hogy látszott: Csehszlovákia „nem kapja” vissza ezt a területet. 1944. november 26-án Munkácson összehívták a Népbizottságok I. Kongresszusát. A kongresszus határozatában kérte, hogy csatlakozni akar a Szovjetunióhoz. Ez a kongresszus megalakította a Kárpátontúli Ukrajna bábállamot (1944. november 26–1946. január 22.); a történelem ezt az időszakot jóformán számon se tartja.

A kongresszus létrehozta a Kárpátaljai Néptanácsot, melynek elnöke és egyben miniszterelnöke *Turjanics Iván* lett. Kárpátontúli Ukrajna kérte felvételét a Szovjetunió kötelékébe. 1945. június 29-én megkötötték a cseh–szovjet államszerződést, s ezzel Kárpátalja sorsa megpecsételődött. A két parlament 1946. január 22-én ratifikálta a szerződést.

A Kárpátalján élő magyarok számát a hivatalos adatok 1990-ben 155 714-re teszik, de az ennél több volt. Az 1944–1945-ös tanév csonka év volt. A magyar iskolák 1945-ben nyitották meg kapuikat. Igaz, csak az elemi és az általános iskolák. Ekkor 82 elemi (7137 tanuló) és 16 hétosztályos általános (4671 tanuló) iskolában tanulhattak anyanyelvükön a magyar gyerekek. (1)

1953-ban *Sztálin* halála után *Hruscsov* „puha diktatúrájában” nyitják meg kapuikat a magyar középiskolák Beregszászon, Mezőkaszonyban, Nagyberegen és Nagydobronyban. A szovjet iskola fő célja a „kommunizmus építőinek a nevelése volt”. Központilag elő volt írva minden, attól eltérni nem lehetett. Makarenko örökségével több mint fél évszázada foglalkozott a szovjet neveléstudomány, de ennek eredményeként sem elméletben, sem gyakorlatban nem történt érdemi változás. A szovjet iskola forradalmi iskola, amely szerepét a forradalmi átalakulásban látta. A makarenkói pedagógiát forrásként használó forradalmi iskola hívei, az „új ember” formálásának ígéretében élnek. Az iskola tantervében rejtve ott van a célra törés, az egység, a forradalmi győzelem, a meggyőződés. Az iskola

működésében a demokratikus centralizmus az önkormányzat, a közösség nevében gyakorolt politikai ideológia. Ennek végrehajtói: a párttag igazgató, a tantestület párt-szervezete, a pionír- és a komszomolszervezetek, valamint a tantestület.

Az 1945–1958-as években a gyerekeket hétéves korban vették fel az iskolába. A szovjet iskola felépítése ezekben az években a 4 + 3 + 3 (négy elemi, három általános, három középiskolai osztály) volt. 1959-ben az iskolarendszerben némi változás történt: 4 + 4 + 3 (négy elemi, négy általános és három középiskolai osztály).

Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején következett be az elmozdulás az „élet iskolája” felé, ami a termelési brigádokat jelentette. Ekkor vezették be az iskolában az 5 + 1 oktatást. E szerint a diákok öt napon át a középiskolai tanterv szerint tanulnak, s egy nap szakmai oktatásban vesznek részt. Sajnos, az „élet iskolája” nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hisz át akarta venni a szakiskolák szerepét: érettségi bizonyítványt is adni, és szakmát is. Az oktatás erre nem volt felkészülve: hiányzott a megfelelő anyagi bázis, nem épültek kollégiumok. A tanuló csak azok közül a szakmák közül választhatott, amelyeket az iskola felvállalt. Városban még át lehetett menni más középiskolába, de ez a falvakban megoldatlan feladat elé állította a tantestületeket. Így a falusi iskolákban a diákok traktorvezetést és mezőgazdasági szakmát tanultak. Sikeresek voltak azok az iskolák, amelyeket a gyárak vettek a védnökségük alá. 1964-től a szovjet iskolarendszer újra

váltott és visszatért a tízéves oktatásra: 4 + 4 + 2 (négy elemi, négy általános, két középiskolai osztály). 1980-tól kezdve a gyerekek már hatéves kortól iskolakötelesek: az oktatás újra tizenegy éves lett: 4 + 5 + 2 (négy elemi, öt általános, két középiskolai osztály).

Ukrajna önállósulásával az oktatásban is megindult a demokratizálódási folyamat. 1992. december 23–24-én tartotta Kijevben az Ukrainai Pedagógusok Szövetsége az I. Kongresszusát. (2) Sajnos, ez a közgyűlés sem hozott sok újat az oktatásban. Az első nagy lépéseket az anyanyelvi oktatás 1992-ben tette meg előre, amikor megjelent az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság oktatási törvénye (1991. május 23.). (3)

Ma anyanyelvi oktatásunk a következő iskolatípusokat ismeri:

Általános iskola. Három fokozata van: elemi (első fokozat – négy év); általános vagy kilencéves (második fokozat – öt éves); középiskola (harmadik fokozat – két év).

Az 1997–1998-as tanévben megyénkben 713 iskola van. (4) Ez így oszlik meg: 581 ukrán, 65 magyar, 11 román, 3 orosz, 19 ukrán–orosz, 28 ukrán–magyar, 2 orosz–magyar, 2 orosz–román, 2 ukrán–szlovák tan nyelvű. Anyanyelven 95 iskolában tanulhatnak a magyar gyerekek. Az elmúlt esztendőhöz és a tavalyi évhez képest is gyarapodott a magyarul tanuló gyerekek száma. Míg 1997-ben 21 159, az idén 21 431 gyerekek tanult Kárpátalja magyar tannyelvű intézményeiben. (5) A magyar iskolák így oszlottak meg: 10 elemi, 50 általános és 35 középiskola.

Sajnos az általános iskolák nem tudtak előre lépni. Nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

Az általános iskolát 15 éves korban végzik a gyerekek (II. fokozat). Személyazonosságát csak 16 éves korban kapnak. Azok, akik nem tanulnak tovább, nem tudnak elhelyezkedni – ki ad nekik munkát? Ki biztosít nekik négyórás munkát? Esetleg a feketegazdaság, de itt nincs munkaidő, marad a csavargás, ha városi fiatalokról van szó. A falusi gyerekek esetleg a háztájiban dolgoznak. A középiskolát (III. fokozat) 17 éves korban végzik el a tanulók, de csak 18 éves koruk-

ban kaphatnak munkát. Egyetlen lehetőségük a továbbtanulás. A továbbtanulási kedv azonban nem nagy. Az 1996–1997-es tanévben a kilencedik osztályt végzetek közül 56-an (3%) tanultak tovább. Az 1997–1998-ban érettségizettek 13,5%-a tanult egyetemeken és főiskolákon. (6)

Az is gondot okoz, hogy a középiskola kétéves lett.

A középiskola (III. fokozat) színvonalát az is csökkenti, hogy gyakorlatilag mindenki befejezheti. Kevés ma már az olyan ország, ahol két év alatt érettségit lehet szerezni. Az is gond, hogy a gyerekek túl vannak terhelve, nincs lehetőség koncentrikus tantervek megvalósítására.

Megoldást jelentene az is, ha szakmát tanulhatnának azok, akik nem akarnak vagy nem tudnak a középiskolai anyaggal megbirkózni. Ehhez azonban kollégiumokra, szakoktatókra, felszerelésre lenne szükség – ami nincs. Több iskola úgy keresi a megoldást, hogy a párhuzamos osztályokban két csoportra osztják a gyerekeket: jó képességekre és kevésbé jó képességekre. Sokáig mi is egyetértettünk ezzel. De kinek van arra joga, hogy így osztályozza a gyerekeket. Lehet egy gyerek jó matematikus, de rossz nyelvész, vagy esetleg nem szereti a történelmet. Melyik osztályban tanuljon? Milyen lelki törést szenved az, aki a kevésbé jó képességűek közé kerül? Ezt az utat ma már a pedagógia túllépte. Kanadában nincs külön iskola a tolokocsival közlekedő gyerekek számára, vagy a gyenge képességűeknek. A gyerekeket még kiskorukban felkészítik arra, hogy mindenkit befogadjanak maguk közé, és segítsenek, ha kell. Gondoljunk csak arra, hogy nagyapáink „számárpadról” meséltek, vagy a cigány osztályokra, amelyek nem oldottak meg semmit, pedig szépen hangzott a szó: felzárkóztatás.

Szervezhetnének humán és reál tagozatokat. Ezt csak az önkéntesség elve alapján lehetne eldönteni. De mi legyen a kis iskolákkal, ahol a tanulók száma nem ad lehetőséget erre, netán az egyik csoportba sokan, a másikba kevesen jelentkeznek?

Az egyetlen megoldást a tehetség gondozásban látjuk. Legyen kevesebb kötelező óra, több fakultáció. Erre azonban pénz kell,

ami nincs. Ukrajnában készülöben van az új oktatási törvény, mely ismét kötelezővé teszi a középiskolai végzettséget. Mai formájában ez zsákutca lesz.

Az általános iskolákban el kell döntünk végre, hogy oktatunk és így-úgy nevelgetünk, vagy a nevelésen keresztül oktatunk. A tanár munkájának értékelésekor csak a szaktantárgyi tudást értékelik. Ki beszélgetett ma már a gyerekekkel?

Gimnáziumok. Megyénkben mindössze két gimnázium van: a beregszászi Bethlen Gábor Gimnázium, 1991-ben nyitotta meg kapuit. A Técsői Gimnázium 1998-ban. A beregszásziban az 1997–1998-as tanévben 339 gyerek tanult. A beregszászi Bethlen Gábor Gimnáziumba nagyobb részt a környék tanulói járnak. Az iskolának saját kollégiuma is van. A nyolcosztályos gimnáziumba a negyedik osztály után lehet bejutni. A Técsői Gimnázium megpróbálja vonzáskörébe keríteni a szórványban élő magyarság gyermekeit is.

Mindig is kételkedve fogadtuk a nyolcéves gimnáziumokat. Miért? Vajon el tudja-e dönteni a gyerek ennyi idős korában, hogy mit akar? Mi van azzal a gyerekekkel, aki később lesz jó tanuló, s mi lesz azzal, aki nem bírja az iramot. Igaz, megvannak ennek az oktatási formának a pozitívumai is: magasabb szintű oktatás, a versenysszellem, a tehetség gondozás. De van-e ideális megoldás?

Református liceumok. Megyénkben három református liceum van: Nagybereg, Nagydobrony, Tiszapéterfalva. Az oktatás ideje három év a kilencéves iskola után (általános iskola II. fokozata). A nagyberegi humán, a nagydobronyi reál, a tiszapéterfalvai mezőgazdasági irányzatú. Mind a három liceum kollégiummal rendelkezik, kötelező bentlakással. Anyagilag ezek a legjobban

ellátott iskolák. Egyre jobban növekszik a népszerűségük.

Szaktanulmányképző. Megyénkben anyanyelvükön csak a Beregszászi 11. számú Szakiskolában tanulhatnak a diákok – szobafestőnek, szabónak, valamint gázvezeték- és vízvezeték-szerelőnek. A leépítésre hivatkozva a magyar tagozaton szüntetik meg a felvételt. A furcsa az, hogy a szaktanulmányokat oktatják ukránul, ami a szakma el-sajátítását jelentené.

Szakközépiskolák. (7) Megyénkben két helyen: a Munkácsi Tanítóképzőben és a Beregszászi Egészségügyi Szakiskolában tanulhatnak magyarul a felvételizők. Felvételi vizsgával a kilencedik osztály után

vesznek fel. Nincs róla tudomásunk, hogy a környező országokban képeznek-e kilencedik osztály után tanítókat és egészségügyi szakembereket. Évek óta tervezik ezeknek az iskoláknak az átszervezését. Reméljük, az új oktatási törvény lépni fog ezen a téren.

Technikum (Műszaki Szakiskola). A Makkosjánosi Mezőgazdasági Technikumban tanulhatnak minden tantárgyat

anyanyelvükön a diákok. Az oktatás ideje három év, középiskola után. Az itt végzetek felvételi vizsga nélkül tanulhatnak a mezőgazdasági főiskolán. Ez az egyik legsikerültebb szakiskolánk.

Fakultatív anyanyelvi oktatás. (8) A magyar fakultatív oktatás 1991-ben kezdődött meg megyénkben, ott, ahol nincsenek magyar iskolák, de élnek magyarok, s a gyerekek ukrán iskolába járnak. Hosszú évek után a szórványban élő magyarság is tanulhat az anyanyelvén. Az 1996–1997-es tanévben 33 csoportban 3058-an tanulnak magyarul. A fakultatív órák számának csökkenése ahhoz vezetett, hogy évről évre csökken a fakultatív oktatásban részt vevők szá-

Ukrajna önállósulásával az oktatásban is megindult a demokratizálódási folyamat. 1992. december 23–24-én tartotta Kijevben az Ukrainai Pedagógusok Szövetsége az I. Kongresszusát. (2) Sajnos, ez a közgyűlés sem hozott sok újat az oktatásban. Az első nagy lépéseket az anyanyelvi oktatás 1992-ben tette meg előre, amikor megjelent az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság oktatási törvénye (1991. május 23.).

ma. Az 1991–1992-es tanév az anyanyelvi oktatásban fordulatot jelentett. A magyar iskolák pedagógusai ettől az időtől kezdve továbbképzéseken vesznek részt Magyarországon. Kialakultak a testvériskolai kapcsolatok. Tanulóink bekapcsolódnak a magyarországi anyanyelvi versenyekbe.

Drámapedagógiai törekvések. 1992-ben ismerkedtek meg a drámapedagógiával Debreczeni Tibor fázisai nyomán a magyar iskoláink pedagógusai. 1994-ben Bátyúban, 1995-ben Akliban gyűlt össze 15 fiatal, hogy Debreczeni Tibor vezetésével drámapedagógiával foglalkozzon. Hiába a megnövekedett nyüzsgés, a szakkönyvek megjelenése – az iskolákban azonban nem tudnak teret hódítani. A hivatalos pedagógiai irányítás hűvösége, elzárkózottsága lefékezi a drámapedagógiai törekvések kezdeti lendületét. A magyarországi drámapedagógiai társaság is közömbösen kezeli törekvéseinket. Pedig ez az a pozitívum, amellyel a magyar iskolák kirukkolhatnának. Közömbösek maradtak a kezdeményezés iránt az iskolák igazgatói is. 1995-ben megalakult a Kárpátaljai Magyar Drámapedagógiai Társaság, amely ma már gyakorlatilag nem létezik. Pozitívumként kell azonban említenünk, hogy több iskolában komolyan foglalkoznak a drámapedagógia két alappilléreivel: a gyermekszínházzal és a néprajz oktatásával.

Az általános iskolát 15 éves korban végzik a gyerekek (II. fokozat). Személyazonosságát csak 16 éves korban kapnak. Azok, akik nem tanulnak tovább, nem tudnak elhelyezkedni – ki ad nekik munkát? Ki biztosít nekik négyórás munkát? Esetleg a feketegazdaság, de itt nincs munkaidő, marad a csavargás, ha városi fiatalokról van szó. A falusi gyerekek esetleg a háztájiban dolgoznak. A középiskolát (III. fokozat) 17 éves korban végzik el a tanulók, de csak 18 éves korukban kaphatnak munkát. Egyetlen lehetőségük a továbbtanulás. A továbbtanulási kedv azonban nem nagy. Az 1996–1997-es tanévben a kilencedik osztályt végzetek közül 56-an (3%) tanultak tovább. Az 1997–1998-ban érettségizettek 13,5%-a tanult egyetemeken és főiskolákon.

Évente májusban rendezik meg a Kárpátaljai Magyar Gyermekszínház Találkozóját (1992-től). A találkozón rendszerint 10–12 együttes indul.

Az 1993–1994-es tanévtől, hasonlóan az ukrán iskolákhoz, megindult a népismeret oktatása. Az iskolák újult erővel fordultak hagyományaink ápolásához. A fakultatív

órák számának csökkenésével több iskolában megszűnt a tárgy oktatása. Ott, ahol az igazgatók fontosnak tartották, megmaradt. A drámapedagógia tanítása az órák tananyagába nem tudott betörni.

Gyermekszervezetek. A rendszerváltás után a régi rendszer maradványai – pionír és a komszomolszervezet – széthullottak. Mi váltotta fel ezeket? Jelenleg Kárpátalján két magyar gyermekszervezet működik:

a) *Kárpátaljai Magyar Cserkész-Szövetség* a régi hagyományokat eleveníti fel. Tagjainak száma meghaladja az ezret. Kötődése nagyrészt a római katolikus egyház felé van. Táborozást, vetélkedőket szervez. Lapja a Nyomkereső.

b) *Kárpátalja Felfedezői Pro Patria Szövetség* fő feladatá-

nak a hagyományápolást tekinti. A Szövetség tagjainak száma kétszáz körül van. Nagyon jó kapcsolatokat építettek ki a magyarországi testvérszervezettel.

Kárpátalján a magyarul tanuló gyerekek száma 21 431, ebből az ifjúsági szervezeteknek 1200 tagja van. Hol van a többi 20 231? Nagyon jó, hogy léteznek alternatív ifjúsá-

gi szervezetek, kár, hogy sok gyerek a szervezeteken kívül marad. Jó lenne, ha újabb gyermekszervezetek jönnének létre. Ehhez azonban lelkes fiatal tanárookra és támogatókra lenne szükség.

Pozitívan kell értékelnünk:

- az alternatív iskolák létrejöttét: gimnázium, líceum, szakközépiskola, szakiskola, technikum;

- az anyanyelvi szakmunkásképzést;
- a fakultatív anyanyelvi oktatást;
- a drámapedagógiai törekvéseket;
- a gyermekszervezetek megalakulását;
- a KMPSZ megalakulását.

1991. december 3-án alakul meg a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, mely az anyanyelvi oktatás magasabb színvonalra emelését tűzte zászlajára. (9) Megjelenteti az Irka című gyermek- és a Közoktatás című pedagóguslapot. Vetélkedőket szervez, pályázatokat ír ki. Tevékenysége sokrétű. Legfőbb feladatának a magyar oktatási körzet megvalósítását tekinti.

A Kárpátaljai Pedagógus-Továbbképző Intézet Beregszászi Kirendeltsége 1993. február 1-jén kezdte meg működését. A fő feladata a magyar iskolák tanárainak, tanítóinak szakmai továbbképzése magyar nyelven.

Negatívumként értékeljük:

- az általános iskolák struktúráját. A tizenegy éves oktatásról át kell térni a tizenkét évesre. Európa-szerte gondot fog okozni az ukrán érettségi elismerése (ha az tizenegy éves marad);

- iskolarendszerünk a régi maradványa. A diktatúra szülötte. Monolitikus, merev tervhivatali, tantervutasításos iskola, ahol minden elő van írva. Az iskolaautonómia szóba se jöhet. Gondoljunk csak az utóbbi időben megjelent hírhedtté vált „kisebbségi oktatási koncepcióra”, amely már a negyedik változatát éri meg, s javasolja a nemzetiségi iskolákban a tantárgyak 30%-ának ukrán nyelven való oktatását;

- hiányoljuk az alternatív iskolák jelenlétét. A plurális többértékű iskolát, ahol lehetséges az eszmék cseréje, az autonómia és a másság tisztelete. Mindenki választhat. Ez a jogállam iskolája;

- hiányoljuk a liberális ideológiamentes iskolát, amely tisztá pozitív tudást közvetít;

- a Waldorf- és a magániskolákat;
- hiányoljuk, hogy a drámapedagógia nem tudott betörni az órákra;

- hiányoljuk a hétvégi anyanyelvi oktatás megszervezését. Itt kapcsolódhatnának be az egyházak (római katolikus, református és a görög katolikus)

- hiányoljuk a magyar iskolákban a világirodalom oktatását, az ukrán iskolákban van.

Nem könnyű a magyar iskolák helyzete. A legnagyobb gondot A nemzetiségi-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapja tervezet okozza. *Valerij Pusztovojtenko* miniszterelnök és *Leonyid Kucsma* államelnök magyarországi látogatásakor megígérte, de nem lépett életbe a koncepció. Pár nap múlva a közoktatási minisztérium egy újabb változattal rukkolt elő. Ígéretet vannak már évek óta a magyar oktatási körzetről is. Érdemes lenne már egyszer összegyűjteni a sajtóban megjelent ígéreteket, s megnézni, mi valósult meg belőlük.

A nemzeti kisebbségek sorsa nemcsak saját kezükben van, hanem a többségi nemzet dönt arról, hogy elfogadja-e őket egyenlő félnek az országépítésben, s legyenek-e kötelességein kívül jogaik is, saját nyelvhasználatuk, iskoláik, sajtójuk, ápolhatják-e hagyományaikat. Hisz a néphagyomány tart bennünket magyarnak, s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá.

Jegyzet

(1) FEDINEC CSILLA: *Iskolahálózat Kárpátalján*. Pánsíp-almanach, 1999. 1. sz., 80. old.

(2) BAGU BALÁZS: *Merre tart a közoktatás Ukrajnában?* Intermix Kiadó, Ungvár-Bp. 1995, 96–100. old.

(3) *Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság oktatási törvénye*. Uo., 128–152. old.

(4) MAGYAR TÍMEA: *Nem kell évet ismételni*. Kárpáti Igaz Szó, 1998. december 28., 6. old.

(5) Uo., 6. old.

(6) BAGU BALÁZS–DEÁK FERENC: *Anyanyelvi oktatás Kárpátalján*. Kézirat. 110. old.

(7) BAGU BALÁZS: *A magyar nyelvű szakoktatás Kárpátalján*. Közoktatás, 1996. 2. sz., 8–9. old.

(8) BAGU BALÁZS–DEÁK FERENC: *Anyanyelvi oktatás a szórványban*. Közoktatás, 1996. 3. sz., 13–14. old.

(9) OROSZ ILDIKÓ: *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár-Bp. 1995, 100–109. old.

Bagu Balázs